

І. ОГІЄНКО І ШКІЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО ВОЛИНИ

У статті розглядається внесок І.Огієнка в дослідження Волинського краю і показані основні аспекти розвитку шкільного краєзнавства на Волині в 20-ті роки ХХ ст.

Митрополит УАПЦ, видатний вчений, професор, педагог, історик Іван Огієнко чимало зусиль присвятив дослідженню Волинського краю. Він опрацював унікальні архіви ХУІІІ-ХІХ ст. Воскресеньської і Вознесенської церков рідного містечка Брусилова. В 1914 році побачили світ дві історико-краєзнавчі брошури про м. Брусилів і його церкви – "Брусилівская Свято-Воскресенская замковая церковь: Исторический очерк" [1] і "Брусилівське церковне братство и его культурно-просветительная деятельность" [2]. І.Огієнко зазначав, що цими виданнями він прагнув "заповнити брак літератури про життя таких забутих куточків, якими є Радомишльський повіт" [1:3]. Його метою було привертання уваги дослідників до вивчення стану освіти, церковних братств і культури Волині. У відомій книзі Івана Огієнка "Українська культура" також використані його краєзнавчі здобутки і вміщені виготовлені ним світліни брусилівських храмів та їх іконостасів [3].

З 1920 року І.Огієнко перебував в еміграції, де і здобув всесвітнє визнання як учений і церковний діяч. На особливу увагу заслуговують його книги "Українська Житомирська Євангелія 1571 р. Опис пам'ятки, аналіз мови"[4], а також "Історія українського друкарства"[5], де використовуються подільські і Волинські стародруки. У цих працях І.Огієнко вперше здійснив вивчення відмінних і спільних рис Житомирської і Пересопницької Євангелій, склав найновішу біографію першодруків. В роботі "Князь Костянтин Острозький і його культурна праця"[6] він повідомив нові факти про подвижницьку діяльність на Волині Костянтина Острозького.

Треба зазначити, що в 1951-1972 рр. Іван Огієнко Був обраний почесним Головою Ради товариства "Волинь" та інституту дослідів Волині у Вінніпезі (Канада), який став визначним центром вивчення і популяризації історії та культури Волині.

З усього вищесказаного видно, що І.Огієнко активно вивчав історію, народний побут, звичаї, фольклор, діалекти Волині, хоч більшу частину свого життя йому довелося провести далеко від рідної землі. Тому такими зрозумілими для нас є його слова: "Немає в людини нічого милішого над свою Батьківщину, над свою рідну землю. Де хто народився, де провів свої безтурботні дитячі роки, до тієї землі прив'язується усією душею своєю на ціле життя, а хто буває відірветься від своєї рідної землі, той мріє завжди про неї, про святість найбільшу".

Найбільш насичений період діяльності Івана Огієнка припадає на 20-ті роки ХХ століття. В цей час він був головою освітньої галузі в Україні (6.01.1919 – 26.04.1919 рр.), а потім, після підписання Ризького миру у 1921 році, працював як викладач та редактор науково-популярних журналів. Така його діяльність мала безумовно вплив на становлення та розвиток шкільного краєзнавства як на всій Україні, так і в окремих регіонах.

Серед організаційно-методичних засад побудови системи національного шкільництва у 20-ті рр. основною була опора на краєзнавчий матеріал, вивчення ближнього оточення, виробничо-суспільних явищ певної місцевості. Таким чином, шкільні програми будувалися за краєзнавчим принципом, тобто відомості з загальних предметів розглядалися на конкретному, близькому дітям матеріалі, який доповнювався знаннями навколишнього життя. Основними тенденціями в реалізації краєзнавчого принципу в школах України в 20-ті роки були:

- обов'язкове початкове ознайомлення з рідним краєм з перших днів перебування дитини в школі;
- налагодження послідовності "село-місто-регіон" у процесі вивчення краєзнавчого матеріалу;
- дослідження виробництва у регіоні на старшому ступені навчання.

Краєзнавчий принцип у школах реалізовувався засобом комплексного навчання. З 1925 року навчання в школах Волині проводилося за комплексними програмами, однією з найважливіших складових яких було краєзнавство. Для початкової школи був характерний такий концентричний розподіл матеріалу з краєзнавства за роками:

- 1-й рік – ознайомлення з природними та соціальними аспектами села (чи частини міста);
- 2-й рік – пізнання району (чи міста в цілому) як політико-економічного центру;
- 3-й рік – концентрація уваги учнів на економіці й природі округи, певних районів та окремих га-лузей народного господарства УРСР і СРСР;
- 4-й рік – поглиблене вивчення економіки й природи УРСР та СРСР.

В семирічній школі навчальні дисципліни не характеризувалися достатньою самостійністю, але кожна з них передбачала своєрідну систему викладання предметів. Програмою визначалась загальна комплексна тема, але кожний вчитель на практиці з того чи іншого предмету знайомив учнів з певною частиною такого комплексу. У реальній практиці реалізації тематики комплексів у 5-7 класах шкіл-семирічок досить відчутними були наступні тенденції:

- використання знань учнів з природознавства, географії, хімії, фізики, суспільствознавства, мови з метою оволодіння краєзнавчим матеріалом;
- акцентування уваги школярів до суспільно-економічних та виробничих тем;
- актуалізація знань підлітків з надмірної ідеологізації вітчизняної історії, домінантою її оцінки з класових позицій.

Для допомоги вчителям у роботі над комплексними програмами на Волині у ці роки був створений губернський навчально-методичний кабінет (1924 р). Місцеві вчителі в цей час користувались не лише підручниками і навчальними посібниками відомих в Україні авторів (В.Гериневич, В.Кістяковський, Л.Миловилів, С.Русова), але й житомирського професора П.Постоева. Павло Постоев (1875-1938) – випускник історико-філологічного факультету Харківського університету. У 1911-1919 рр. працював наставником учительської семінарії у м. Коростишеві на тогочасній Київщині (тепер Житомирська обл). З 1919 р. П.Постоев –завідуючий вчительською семінарією, педагогічною школою, 3-х річними педагогічними курсами, підвідділом єдиної школи, потім соціального виховання, відділом підготовки працівників освіти на Волині (м.Житомир). З 1920 р. він викладач Житомирського інституту народної освіти [7]. 28 листопада 1937 року Павло Постоев був заарештований як один з керівників і активних учасників "Української контрреволюційної націоналістичної організації". 10 червня 1938 р. розстріляний. 28 червня 1957 р. П.Постоева посмертно реабілітовано. В його підручниках з краєзнавства "Рідний край" (1918 р.) [8], "Початкова географія та елементи краєзнавства" (1925 р.) [9], "Волинська округа" (1926 р.) [10] вчителі Волині віднаходили досить оригінальні поради, особливо щодо використання активних методів дослідження учнями природи, виробництва та соціального життя регіону

У 20-ті роки волинським освітянам суттєву допомогу надавали співробітники Волинського науково-дослідного музею, особливо завідувач етнографічного відділу проф. В.Кравченко – український етнограф і письменник, один із засновників Товариства дослідників Волині і його етнографічної секції. В 1920-1934 рр. керував етнографічним відділом науково-дослідного музею в м.Житомирі. В.Кравченко зібрав цінні етнографічні матеріали, опубліковані в працях Товариства дослідників Волині і видав збірник оповідань "Буденне життя" (1902 р.). В. Кравченко розробив методичні рекомендації для вчителів і учнів і видав методичний poradnik для вчителів "Краєзнавство в натурі" [11], в якому розкрив методику краєзнавчої справи. Він особисто керував курсами перепідготовки вчителів з методики краєзнавчої роботи. Також велике значення у цей час мав краєзнавчий гурток, створений 27.12. 1925 року при етнографічному відділі музею. Свою головну увагу гурток звертав на максимальне поширення членів свого гуртка; розповсюдження літератури з краєзнавства; збір матеріалів з краєзнавства, а також відповідних експонатів та обробка їх; організацію екскурсій для дослідження рідного краю у взаємозв'язку зі шкільними програмами; створення шкільних краєзнавчих гуртків і музеїв [12:31-34].

Волинським науково-дослідним музеєм були засновані краєзнавчі гуртки у 7-річній трудовій школі м. Коростеня, трудшколі с. Дідковичі на Коростенщині, Білоцькій сільськогосподарській школі на Коростенщині, 29 трудшколі м. Житомира, Новоград-Волинській німецькій 7-річній Новоград-Волинського району, 7-річній укруптудшколі м. Мирополя Держинського району, Новоград-Волинській єврейській трудшколі, при Баранівській трудшколі Баранівського району [12:36].

Чималу допомогу В.Кравченку в проведенні краєзнавчої роботи серед населення і учнів шкіл Волині надавав аспірант, пізніше завідувач Волинського науково-дослідного музею Никанор Дмитрук (1902-1938), який протягом 1921-1923 рр. навчався на Житомирських вищих педкурсах ім. М.Драгоманова, працював у Волинському науково-дослідному музеї, у відділі етнографії. З 1925 р. Н.Дмитрук навчався в аспірантурі відділу етнографії при Волинському науково-дослідному музеї. Протягом 10-ти років (з 1932 року) брав участь у роботі Етнографічної Комісії ВУАН. У 1932 році закінчив аспірантський стаж при Харківському науково-дослідному інституті матеріальної культури. З 10 лютого 1934 року Н.Дмитрука призначено завідувачем історичного відділу Волинського науково-дослідного музею. 29 листопада 1937 року його заарештовано як активного учасника Української контрреволюційної націоналістичної організації. 10 травня 1938 року Н.Дмитрука засуджено до розстрілу.

Н.Дмитрук у 1927 році в с. Дідковичі на Коростенщині організував краєзнавчий гурток при місцевій школі, метою якого було здійснювати краєзнавчий ухил школи на практиці, збирати матеріал для вивчення свого села. Спочатку гурток складався тільки з учнів, а згодом до нього почали записуватись і селяни. Робота гуртка велась в двох напрямках: запис зразків народної творчості і збирання експонатів. Серед членів гуртка проводились змагання за результати роботи, влаштовувались конкурси на кращого збирача матеріалу. За короткий час було зібрано достатньо матеріалу для відкриття краєзнавчого музею [13:4]. У цей період було створено чимало учнівських пошукових груп збирачів фольклору. Учні збирали народні пісні. Казки, легенди, загадки, приказки, вірування, забобони. Зібрані матеріали надсилались, в більшості випадків до Волинського науково-дослідного музею або особисто В.Кравченку. Використовуючи зібраний матеріал, учні 7-го класу Коднянської трудової школи Іванівського району видали в 1927 р. рукописний журнал "Побут людей" [15]. У вступі до журналу учнями зазначалось, що "для того, щоб зрозуміти історію людської боротьби, доповнити її та простежити зміни людського побуту, почали досліджувати старовину, збирати та записувати" [14:2]. Цей етнографічний збірник мав 3 розділи: 1) демонологія, де розглядались звичаї, обряди, забобони, замовляння, вірування; 2) обрядові пісні; 3) казки та гумор.

Суттєвою ознакою практичної діяльності вчителів та учнів Волині в 20-ті рр. ХХ ст. було те, що позанавчальна робота передувала роботі на уроці. Учителі пропонували школярам дослідити (обстежити) який-небудь об'єкт, місце, виробництво, а потім переходили до вивчення теми або комплексу, що стосується даного дослідження на уроці. Про це свідчить досвід роботи В.Кравченка, який рекомендував учителям перед вивченням теми на уроці проводити дослідження місцевості, виробництва тощо. Згадані раніше підручники П.Постоева також передбачали, щоб учні дослідили дане явище чи об'єкт, а потім почали вивчати матеріал на уроці. Важливо також, що активізації методів пізнавальної діяльності учнів слугував дослідницький метод, а також певна система засобів вивчення Волинського краю (робота краєзнавчих гуртків та гуртків юннатів, шкільних музеїв, екскурсій).

Як бачимо, вивчення рідного краю розумілось вченими-методистами й учителями Волині як складне освітнє явище, котрому притаманні були динамізм, певна системність та адекватна реалізація у навчанні. На сучасному етапі духовного національного відродження, коли перед загальною освітою постають якісно нові й складні завдання, досвід реалізації краєзнавства в школах-семирічках Волині може слугувати справі формування в учнів поваги до рідної місцевості, регіону, батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огиенко И. Брусиловская Свято-Воскресенская замковая церковь: Истор. очерк. – К., 1914. – 16 с.
2. Огиенко И. Брусиловское церковное братство и его культурно-просветительская деятельность. – Екатеринослав, 1914. – 54 с.
3. Огиенко И. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Довіра, 1992. – 140 с.
4. Огиенко И. Українська Житомирська Євангелія 1571 р. Опис пам'ятки, аналіз мови. –Тарнів, 1922. – 72 с.
5. Огиенко И. Історія українського друкарства. –Львів, 1925 – К.: Либідь, 1944. –447 с.
6. Огиенко И. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. Історична монографія. –Вінніпег, 1958. – 216 с
7. Матеріали Державного архіву Житомирської області /ДАЖО/ - Ф.Р. 266, оп.1, спр. 773, арк. 62-77.
8. Постоев П. Рідний край. Початкова географія: Підручник для українських початкових шкіл. – Полтава, 1918. – 56 с.
9. Постоев П. Федюченко Ф. Початкова географія. Підручник для українських початкових шкіл. – Харків, 1925. –150 с.
10. Постоев П. Волинська округа. Підручна книжка з краєзнавства для вчителів трудових шкіл Волинської округи. – Житомир, 1926. –92 с.
11. Матеріали Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології НАН України ім. М.Рильського /ІМФЕ/ - Ф. 15-2, од.зб. 69, арк. 1-63.
12. ІМФЕ – Ф. 16, од. зб. 19, 45 арк.
13. Вивчаємо своє село // Радянська Волинь. – 1930 . – 21 вересня. – С.4.
14. ІМФЕ – Ф. 16, од. зб. 90. – арк. 91-173.

Матеріал надійшов до редакції 23.11.2001 р.

Рудницкая Н.Ю. И. Огиенко и школьное краеведение Волини.

В статье рассматривается вклад И.Огиенко в исследование Волинского края и показаны основные аспекты развития школьного краеведения на Волини в 20-е гг. XX ст.

Rudnitska N. Yu. I.Ogiyenko and School Local Lore in Volyn.

The article considers I.Ogiyenko's contribution to Volyn' region researches. Main aspects of school country study in Volyn in 20-s of the 20 th century are elucidated.